

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

КАЛАКУРА Віктор Ярославович

**КОДИФІКАЦІЯ
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
В КРАЇНАХ ЄВРОПИ**

Спеціальність: 12.00.03 — цивільне право; сімейне право;
цивільний процес; міжнародне приватне право.

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 1993

00814031 (H)

AB 28878

Дисертація виконана на кафедрі міжнародного приватного та митного права Українського інституту міжнародних відносин при Київському університеті імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник — кандидат юридичних наук,
доцент КИСІЛЬ В. І.

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор ШЕВЧЕНКО Я. М.,
кандидат юридичних наук, доцент КОССАК В. М.

Провідна організація — Українська юридична академія, місто Харків.

Захист відбудеться «*24*» грудня 1993 р. о *12* год. на засіданні Спеціалізованої ради Д.068.18.17 при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 217.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано «*23*» листопада 1993 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої ради,
доктор юридичних наук

КУЗНЕЦОВА Н. С.

Актуальність теми дослідження зумовлюється настійною необхідністю розробки наукових основ кодифікації міжнародного приватного права /МПрП/ в Україні в зв'язку з масштабними завданнями створення її нової правової бази. Україна, як суб'єкт міжнародного права, здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торгівельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій. Вихід України на безпосередні міждержавні зв'язки призвів до розширення економічного, науково-технічного і культурного співробітництва, інтеграційних процесів, створення спільних підприємств, обміну спеціалістами, що вимагає відповідного правового регулювання, в тому числі й на основі норм міжнародного приватного права. Наукове дослідження ролі МПрП як засобу регулювання цивільно-правових відносин у їх широкому розумінні /цивілістичному/, пов'язаних з іноземним /міжнародним/ елементом, удосконалення законодавства в цій сфері, є важливою умовою входження України в світове співтовариство, гарантування прав і свобод громадян.

Пріоритетним напрямом оновлення правової бази України має стати кардинальний перегляд методологічних підходів до законодавчого процесу, повніше використання зарубіжного досвіду, відродження національних традицій, широке проведення кодифікаційних робіт і створення на цій основі принципово нових за своїм рівнем законодавчих актів. У сучасних умовах значна частина суспільних відносин регулюється великою кількістю розрізнених нормативних актів, у тому числі й тих, що успадковані від колишнього СРСР, нерідко виникає неузгодженість,

що утруднює їх застосування, знижує ефективність правового регулювання, особливо відносин з участю іноземних юридичних і фізичних осіб, породжує негативні наслідки і конфлікти. Багато з нині діючих правових актів все ще виступають гальмом міжнародного співробітництва, ускладнюють його. Цим і зумовлюється необхідність прискорення реформ українського законодавства, створення нового масиву правових актів і норм, включаючи вузлові проблеми міжнародного приватного права. Ефективним засобом удосконалення законодавства в галузі міжнародного приватного права є його кодифікація, яка передбачає створення комплексного нормативного акту на основі єдиної методології, систематизації розрізаних норм, усунення дублювання, пропусків і протиріч.

В українській правовій літературі, як і в юридичній науці колишнього СРСР, питанням кодифікації міжнародного приватного права і вдосконалення законодавства в цій сфері не приділялось належної уваги. Здебільшого радянська правова наука зверталась до даної проблеми лише при розгляді конкретних питань чи окремих правових інститутів міжнародного приватного права як зарубіжних країн, так і СРСР. Все це теж висуває тему дисертації в число актуальних правових досліджень.

Предметом дослідження стали тенденції розвитку сучасних доктрин міжнародного приватного права, розробки наукових основ його кодифікації, досвід удосконалення законодавства в галузі МПРП, набутий в країнах Європи, зокрема в Австрії, Албанії, Німеччині, Польщі, Словаччині, Туреччині, Угорщині, Чехії, Швейцарії, колишній Югославії та ін. Науково-теоретичні концепції і законотворчий процес зарубіжних країн аналізуються на основі порівняння з існуючими підходами до проблем міжнародного приватного права та його кодифікації в колишньому СРСР та в Україні.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення та узагальнення наукових ідей і практичного досвіду кодифікаційних робіт, удосконалення законодавства в країнах Європи, порівняльного аналізу нормативних актів обґрунтувати наукові принципи і практичні рекомендації щодо кодифікації українського законодавства з міжнародного приватного права. Ця мета конкретизується цілим комплексом дослідницьких завдань, найважливішими серед яких є:

- з'ясувати сучасні концепції в науці міжнародного приватного права щодо його природи, сутності, місця в правовій системі;

- простежити процес формування і розвитку вітчизняних і зарубіжних доктрин міжнародного приватного права;

- проаналізувати основні тенденції удосконалення законодавства і проведення кодифікаційних робіт у сфері міжнародного приватного права в країнах Європи;

- розглянути наукові основи, вузлові проблеми і головні напрями та методи кодифікації міжнародного приватного права;

- провести порівняльно-правовий аналіз ключових положень і регулятивних функцій кодифікаційних актів з міжнародного приватного права країн Європи;

- обґрунтувати на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду рекомендації щодо проведення кодифікаційних робіт в Україні та запропонувати варіант проекту Закону України про міжнародне приватне право.

Методологічну та теоретичну базу дисертації склали здо-

бутки вітчизняної¹ та світової² правової науки в галузі міжнародного приватного права. Широко використані праці вчених колишнього СРСР, у тому числі й українських, присвячені загальнотеоретичним проблемам міжнародного приватного права, його суті, місця і ролі в системі правового регулювання, зокрема, М.Богуславського, М.Брагинського, Л.Галенської, В.Корецького, С.Крилова, С.Лебедева, Л.Лунца, О.Маковського, Г.Матвеева, Ю.Матвеева, І.Перетерського, О.Садикова та ін. Щодо кодифікації міжнародного приватного права, то радянське правознавство нерідко відстоювало полярно протилежні точки зору: від повного заперечення доцільності розробки самостійного закону про МіПР³ до обґрунтування його прийняття⁴.

При розгляді питань, пов'язаних з розвитком доктрин міжнародного приватного права в країнах Європи, наукових основ його кодифікації, враховувались концепції і підходи зарубіжних вчених європейських країн, у тому числі Р.Бистрицького,

1 Див.: Лунц Л.А. Курс международного частного права: Общая часть. - М.: Юрид. лит. - 1973; Богуславский М.М. Международное частное право. 2-е изд. перераб. и дополн. - М.: Международ. отнош. - 1982; Международное частное право /Под ред. Г.К.Матвеева/. - К.: Вища школа. - 1985 та ін.

2 Див. Wheshire-North. Private international law.-10 ed.-L.1979
Dicey-Norris. The conflict of law.-10 ed.-L.1980; Mayer P.
Droit international prive.-2 ed.-P.1983; Battifol H. Lagarde P.
Droit international prive-7 ed.-P. 1981-1983 та ін.

3 Див.: Гридин В.А. Кодификация советского законодательства в области международного частного права. - Автореф. дис. канд. юрид. наук. - М., 1986. - С.23.

4 Кисиль В.И. Правовая реформа в СССР и некоторые аспекты международного частного права // Совет. госуд. и право. - 1990. - № 1. - С.98-104; Семенов Н.П. О целесообразности подготовки закона о международном частном праве. - Там же. - С.90-98.

Х.Вагнера, Л.Векша, Й.Зидарової, М.Келлера, М.Кемпера, Л.Кучери, В.Кутикова, Г.Майєра, Ф.Мадля, П.Неухауза, А.Нуссбаума, П.Норта, Ф.Ріго, Л.Рецеї, І.Сасі, Ж.Сталева, Е.Хамбро, Дж.Чешира та ін.

Джерельну базу, фактологічну основу дисертації склали нормативні акти з міжнародного приватного права європейських держав, законодавство колишнього СРСР і України, наукові коментарі та дослідження. Особливу увагу приділено аналізу єдиних кодифікованих законів про міжнародне приватне право Австрії, Албанії, Німеччини, Польщі, Туреччини, колишніх Німецької Демократичної Республіки, Чехо-Словаччини, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, а також Угорщини, Швейцарії та ін. країн. Науковий аналіз обширного нормативного матеріалу дозволив дослідити роль інститутів міжнародного приватного права в удосконаленні законодавства, виявити тенденції його розвитку і узагальнити практику кодифікаційних робіт.

У джерельній базі дослідження значне місце посіли законодавчі акти України, зокрема ті, що прийняті після ухвалення Декларації про державний суверенітет. Вони містять важливі положення щодо правонаступності по відношенню до СРСР і УРСР, обставин використання Україною законів і договорів колишнього СРСР, визначають норми правового регулювання відносин з участю іноземного елемента.

Методологічну основу дисертації заклали наукові принципи та дослідницькі методи, які ґрунтуються на вимогах об'єктивного і всебічного аналізу процесів і явищ суспільного розвитку, функціонування системи правовідносин. Пріоритетну роль відведено порівняльному методу дослідження, який дозволяє глибше осмислити цивільно-правові проблеми взагалі, особливо колізійні

питання міжнародного приватного права. Шляхом порівняння законодавства різних держав Європи виявлено як спільні тенденції вдосконалення законодавства в галузі МПрП, так і певні національні особливості, вичленено досвід, який може бути застосований в законотворчому процесі в Україні.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що воно містить науково-правовий аналіз розвитку науки міжнародного приватного права, обґрунтування значення її досягнень для вдосконалення законодавства в цій галузі, узагальнення досвіду кодифікації МПрП у ряді країн Європи і прийняття спеціальних законів. Порівняльний аналіз законодавчої практики і нормативних актів зарубіжних європейських країн дозволив обґрунтувати принциповий підхід до кодифікації міжнародного приватного права: доцільність створення самостійного закону з МПрП шляхом кодифікації існуючих в розрізненіх законодавчих актах положень у єдиний акт, що особливо важливо в умовах утвердження державності України, її входження в світове співтовариство, міграційних процесів як у рамках держав, утворених у межах колишніх республік СРСР, так й інших країнах.

Практичне значення дисертації визначається не лише рядом конкретних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, проведення кодифікаційних робіт, але й авторським варіантом проекту Закону України про міжнародне приватне право. Крім того, одержані результати дослідження, сформульовані положення і висновки можуть бути використані в науковій та навчально-педагогічній роботі: при підготовці узагальнюючих праць з міжнародно-приватно-правової проблематики, навчальні посібників, читанні лекцій з міжнародного приватного права. Дисертація містить досить великий термінологічний матеріал з міжнародного приватного права, що важливо для розвитку і функціонування

української мови як державної.

Апробація роботи. Основні висновки та результати дослідження дістали апробацію на кафедрі міжнародного приватного і митного права Українського інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка, доповідались на ряді наукових конференцій і міжнародно-правових читаннях, висвітлені в 5 наукових статтях. Авторський проект Закону України "Про міжнародне приватне право" надісланий до відповідних комісій Верховної Ради України.

Структура дисертації зумовлена метою та дослідницькими завданнями роботи. Вона складається з вступу, трьох розділів, дев'яти параграфів, заключення та списку використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначені цілі та предмет дослідження, його основні завдання, показана ступінь наукової розробки проблеми, пов'язаної з кодифікацією міжнародного приватного права, окреслено наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи.

У першому розділі "Наукові основи міжнародного приватного права та його кодифікації" розглядаються проблеми природи, сутності та місця міжнародного приватного права в правовій системі, аналізується розвиток доктрини МПрП у країнах Європи, досліджуються наукові основи і методологічні принципи кодифікації міжнародного приватного права. Оскільки в науці міжнародного приватного права питання природи, сутності та місця МПрП в правовій системі залишаються дискусійними, аналізуються найбільш характерні підходи до їх вирішення. Одні автори виходять із внутрішньодержавної природи міжнародного приватного права, при цьому більшість вчених визнає самостійність МПрП, розглядає

Його як галузь внутрішньодержавного права /М.Богуславський, С.Лебедєв, Л.Лунц, Г.Матвєєв, І.Перетєрський та ін./ . Інші дослідники, визначаючи внутрішньодержавну сутність МПрП, не відводять йому самостійну галузєву роль, а трактують як частину інших галузей внутрішньодержавного права, здебільшого - цивільного /М.Брагінський, О.Маковський/ .

Другий напрям у підході до цієї проблеми ґрунтується на визнанні міжнародно-правової природи МПрП. Його прихильники включають міжнародне приватне право в міжнародне право взагалі, хоч і по-різному аргументують дану точку зору /Л.Галєнська, В.Грабар, С.Крилов, С.Малінін та ін./ . У роботі виділено третій підхід до з'ясування природи міжнародного приватного права, представники якого розділяють МПрП на міжнародне право і внутрішньодержавне право, трактуючи його в якості полісистемного комплексу /Р.Мюллерсон, К.Разумов, В.Храбков та ін./ . При цьому наголошується, що така широка палітра поглядів і підходів до природи МПрП веде до багатоманітності в трактуванні його джерел, визначенні методів регулювання. Амплітуда підходів охоплює як визнання колізійного методу регулювання МПрП єдиним методом, що призводить до включення в міжнародне приватне право лише колізійних норм, так і абсолютизацію матеріально-правового методу, що в свою чергу звужує роль колізійних норм до технічної функції відсилання.

Обґрунтовуючи авторське розуміння природи, сутності та місця МПрП, в дисертації виділено два основних фактори: а/ необхідність виходити з конкретних суспільних відносин, що потребують правового регулювання; б/ визнання доцільності тих чи інших методів цього регулювання. Аналіз суспільних відносин, віднесених до сфери міжнародного приватного права, дозволив

зробити наступні висновки: 1/ Суб"єктами цих відносин є фізичні та юридичні особи, при цьому здебільшого приватні особи за невеликим винятком, коли суб"єктом виступає держава. Отже ці відносини носять приватно-правовий характер. 2/ Суб"єкти вступають у зносини з приводу майна, майнових або особистих не майнових прав, що дає підстави кваліфікувати ці відносини як цивільні в широкому розумінні /включаючи цивільні, сімейні, трудові/, або як відносини цивілістичного характеру. На цій основі обґрунтовано доцільність повернення до класичного для приватного права терміну і застосування поняття "цивілістичні" відносини, яке більш точне і правильне. Отже мова йде про приватно-правові відносини цивілістичного характеру, які слід віднести до внутрішньодержавного права. Разом з тим, ці відносини мають свою специфіку, зумовлену наявністю в них іноземного елемента, який може виступати в ролі будь-якого чинника правовідносин: суб"єкт - іноземний громадянин, іноземна юридична особа або об"єкт - майно, яке знаходиться за кордоном, чи майнові права на таке майно, або юридичний факт. Саме іноземний елемент надає приватним відносинам цивілістичного характеру такого змісту, що робить їх недоступними для регулювання внутрішньодержавним цивільним, сімейним чи трудовим правом, в результаті чого вони набувають відособленого характеру. Таким чином, міжнародне приватне право охоплює приватні відносини цивілістичного характеру /цивільні в широкому розумінні - цивільні, сімейні, трудові/ з іноземним елементом, які мають своє відособлене місце і потребують відповідного правового регулювання.

При визначенні методів правового регулювання відносин цивілістичного характеру з іноземним елементом у дисертації підкреслено першорядне значення вирішення колізій, а значить і

колізійного методу. Водночас показана роль матеріально-правового методу, оскільки реально існують і діють уніфіковані матеріальні норми, які регулюють окремі види конкретних відносин, ускладнених іноземним елементом. Отже, міжнародне приватне право можна визначити як галузь внутрішньодержавного права, яка регулює приватні відносини цивілістичного характеру з іноземним елементом, а його основою виступають колізійні норми.

Окремий параграф розділу присвячене аналізу розвитку доктрини міжнародного приватного права в зарубіжних європейських державах, у якому розглянуті проблематика досліджень з МПРП, виділені основні підходи до з'ясування природи, сутності та місця міжнародного приватного права в правовій системі, характерні для праць учених Австрії, Бельгії, Болгарії, Великобританії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Франції, Чехії, Словаччини, Швейцарії та ін. Доктрини МПРП країн Європи, особливо колишньої так званої соціалістичної співдружності, мають багато спільного з концепціями, що їх відстоювали радянські юристи, в тому числі й в Україні. Порівняльно-типологічний аналіз цих доктрин дозволив вичленити ряд суттєвих особливостей, притаманних західноєвропейській правовій науці.

По-перше, пріоритети віддаються класичному колізійному підходу до регулювання правовідносин, що входять у сферу міжнародного приватного права. По-друге, поняття МПРП дедалі більше охоплює інститут громадянства /у Французькій доктрині/ проблеми публічного порядку, право зобов'язань, автономії волі, міжнародного цивільного процесу. По-третє, міжнародне приватне право дедалі частіше відноситься до системи національного права, а міжнародне публічне право розглядається як самостійна правова система.

У дисертації розглядається вплив розвитку доктрин міжнародного приватного права на проведення кодифікаційних робіт, обґрунтовуються наукові засади кодифікації, аналізуються шляхи та методи удосконалення і систематизації законодавства. Співставлення інкорпорації та кодифікації дозволило переконливо довести, що кодифікація не має нічого спільного з механічним групуванням або познанням окремих нормативних актів, оскільки в результаті кодифікаційних робіт вони переробляються в якісно новий акт, який характеризується єдиною системою, а його норми перебувають у логічній нормативній єдності, причому кожна норма оцінюється з точки зору її регулятивної здатності, а при необхідності набуває нового змісту або редакції.

Кодифікація веде до підвищення рівня нормативно-правових узагальнень, сприяє розширенню дії окремих норм, спрощує порядок користування ними, надає правовому регулюванню більшої гнучкості, відкриває ширші можливості для ініціативи і особистої свободи адресатів правових норм. Ступінь узагальнення правового регулювання визначається з урахуванням об'єктивних потреб, зумовлених характером та особливостями самого предмета регулювання, а також мети, що її ставить законодавець, і загальних принципів нормативної регламентації відповідних суспільних відносин.

Застосовуючи загальні положення про роль і призначення кодифікації до галузі міжнародного приватного права, в дослідженні акцентується увага на їх особливостях та специфіці. Проведення кодифікаційних робіт у сфері МПРП пов'язане також з вирішенням ряду теоретичних проблем, зумовлених самим розумінням суті як кодифікації, так і міжнародного приватного права. Важливо визначитись, які норми можуть вважатись джерелами МПРП,

щоб вибрати оптимальний спосіб удосконалення законодавства і кодифікаційних робіт. Оскільки міжнародне приватне право, як галузь права, має справу з колізійними нормами, то його кодифікація виступає як кодифікація колізійних норм.

Другий розділ "Кодифікація законодавства з міжнародного приватного права в країнах Європи" містить науковий аналіз досвіду європейських держав у розвитку законодавства в галузі МПрП, законодавчого вирішення загальних проблем міжнародного приватного права, порівняльно-правовий розгляд законів про міжнародне приватне право. В роботі показано, що за останні десятиріччя в європейських країнах активізувався процес кодифікації нормативної основи МПрП, при цьому виявились наступні підходи до кодифікаційних робіт: а/ створення самостійних законів про міжнародне приватне право; б/ включення розділів колізійного характеру в галузеві нормативні акти /найчастіше в цивільні кодекси або закони, які регулюють цивільно-правові відносини, в сімейно-шлюбні кодекси, закони про працю, кодекси торговельного мореплавства та ін./; в/ прийняття комплексних нормативних актів, що містять норми міжнародного приватного права /наприклад, закон про статус іноземних громадян/.

У розділі обгрунтовано висновок про те, що найбільш перспективним напрямком удосконалення законодавства і підвищення його ефективності є розробка і прийняття в ряді країн Європи єдиних законів у сфері міжнародного приватного права. Порівняльно-правовий аналіз Закону про міжнародне приватне право і процес Чехо-Словаччини /1963 р./ Закону про міжнародне приватне право Польщі /1965 р./, Закону про застосування права до міжнародних цивільних, сімейних і трудових відносин, до міжнародних господарських відносин Німецької Демократичної Рес-

публіки /1975 р./, Указу про міжнародне приватне право Угорщини /1979 р./, Закону Югославії про вирішення колізій між законами та нормами іноземного права в окремих правовідносинах /1982 р./, Закону Туреччини про міжнародне приватне право і процес /1982 р./, Закону про міжнародне приватне право Федеративної Республіки Німеччини /1986 р./, Закону про міжнародне приватне право Швейцарії /1989 р./ та ін. дозволив виявити спільні тенденції кодифікаційних робіт, лінію на зближення законодавчої бази, а водночас виділити деякі специфічні особливості національного законодавства.

Тематична повнота і глибина регулювання конкретних положень розглянутих законів свідчить про те, що вони представляють собою комплексні нормативні акти, справжні кодекси за змістом і характером, як джерел права. При визначенні мети закони дають відповідь на питання, право якої держави слід застосовувати у випадку, коли в цивільному, сімейному або трудовому правовідношенні бере участь іноземна особа, майно або право /іноземний елемент/ і якщо при цьому можливе застосування законів декількох держав; на основі яких норм про юрисдикцію і яких процесуальних норм слід розглядати правовий спір, що має іноземний елемент.

У дослідженні підкреслюється, що в законах про міжнародне приватне право знайшли відображення і вирішення вузлові, загальні проблеми МПрП, зокрема: питання зворотнього відсилання та відсилання до законодавства третьої держави; застосування правопорядку з декількома правовими системами; принцип взаємності в міжнародному приватному праві; проблема застереження про публічний порядок; умови незастосування іноземного закону; принцип найбільш тісного зв'язку; проблема обходу закону та

ін. Велика увага, яку закони про міжнародне приватне право приділяють вирішенню згаданих загальних положень, свідчить про їх визначальне місце в системі МПрП, а також про їх вплив на спеціальні колізійні норми, покликані регулювати цивілістичні правовідносини з іноземним елементом.

Аналізуючи структуру законів про міжнародне приватне право європейських країн, дисертант простежив наявність у них двох умовних частин. Перша містить загальні положення, а друга є "особливов" частиною, що надає їм характеру кодексів. Не дивлячись на те, що обсяг регулювання різних законів не однаковий, всі вони розглядають колізійні питання цивільно-правового характеру, а також сімейного та трудового права. Значне місце в них займають питання особистого статусу, право-ї дієздатності. Дієздатність і правоздатність фізичної особи визначається її особистим законом, що розглядається як закон громадянства. При цьому закони чітко вказують, коли особистий закон кваліфікується як закон місця проживання або місця перебування.

Велику увагу приділено в розділі базовим критеріям, покладеним в основу законодавства різних європейських країн щодо визначення "національності" юридичних осіб. Характерними є дві основні концепції: перша базується на формально-юридичних критеріях, за якими "національність" юридичних осіб визначається законом місця їх заснування, реєстрації або інкорпорації. В основу другої покладені "господарські" критерії, під якими розуміють місце знаходження органів управління, територіальну сферу діяльності, "національність" засновників або учасників, органів фінансового контролю і т.п. Однак європейські закони про МПрП віддають перевагу першому підходу, який доповнюється рядом спеціальних уточнень.

Розглянуті закони встановлюють порядок регулювання питань зобов'язувального права. Насамперед, вони надають сторонам - учасникам можливості вибору права, тобто реалізують принцип "автономії волі". Поряд із загальним правилом про вибір права закони містять спеціальні норми щодо окремих видів договорів, якщо сторони не визначились відносно права, яке має бути застосоване. Окремо розглядаються зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди /деліктні зобов'язання/. Загальний принцип - застосування закону місця заподіяння шкоди - зафіксований майже в усіх європейських законах про МПРП, хоч застосовується з деякими застереженнями і особливостями, зумовленими тим, що саме місце заподіяння шкоди трактується по-різному /як місце, де відбулася подія, що привела до негативних наслідків, або безпосередньо проявилась шкода/.

У законах про МПРП європейських країн значне місце займають колізійні питання, пов'язані з сімейно-шлюбними відносинами. Матеріальні умови заключення шлюбу визначаються для кожного із подружжя його особистим законом. Деякі закони передбачають необхідність брати до уваги і суттєві, з точки зору права місце заключення шлюбу, перешкоди вступу в шлюб. Щодо форми шлюбу, то тут перевага віддається місцю його укладення.

Відносини подружжя особистого і майнового характеру регулюються в законах здебільшого особистим законом подружжя /законом громадянства/. Якщо подружжя не має спільного громадянства, тоді застосовується право країни останнього спільного громадянства, а при відсутності такого - право останнього місця проживання, у випадку відсутності цього - застосовується "закон суду". В деяких законах окремо розглядаються договірні майнові відносини подружжя, передбачаючи можливість вибору

подружжям права, а при відсутності такого вибору - правом, якому були підпорядковані особисті права подружжя на момент одруження. При вирішенні питання про розірвання шлюбу, як правило, застосовується закон громадянства. Якщо нема спільного громадянства, то використовується.. схема, визначена щодо особистих і майнових правовідносин подружжя.

У дисертації відображено порядок встановлення і оспорювання батьківства, визначений законами про МПрП європейських держав. Спільним для них є те, що ці питання вирішуються або законом громадянства дитини за місцем її народження, або по закону громадянства /на момент народження дитини/ особи, у відношенні якої виник спір щодо батьківства чи материнства. Відносини батьків і дітей переважно підпорядковані закону громадянства дитини. Усиновлення, його дія і відміна регулюються за законом громадянства усиновителя, а в окремих законах - особистим законом усиновлюваного.

Закони про міжнародне приватне право країн Європи містять норми щодо трудових відносин з іноземним елементом. Порівняльний аналіз показує, що основною колізійною прив'язкою є закон місця роботи. Поряд з цим передбачається застосування окремих спеціальних колізійних правил. Звернуто увагу на тенденцію поширення на трудові відносини принципу "автономії волі".

Одним із найважливіших інститутів МПрП, що займає належне місце в законах європейських держав, є колізійний аспект права власності та інших майнових відносин. Головним принципом слугить застосування закону місця знаходження майна. В той же час для окремих конкретних видів майна /рухомого і нерухомого, транспортних засобів, особистих речей пасажирів і т.і./ передбачене застосування спеціальних колізійних правил.

На основі порівняльно-правового аналізу в роботі показано, що не дивлячись на певну специфіку і розбіжності в підходах до різних колізійних проблем, усі вони містять як загальноприйняті колізійні правила, так і ряд спеціальних колізійних норм, що регулюють визначення правоздатності та дієздатності фізичних осіб, визнання особи померлою та без вісті пропавшою; правовий статус юридичних осіб; колізійні проблеми зобов'язального права; зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди; права власності та інших речових прав; питання позивної давності. В законах про МПРП відображені колізійні норми сімейно-шлюбних відносин, спадкового права, проблеми трудового права. Отже, закони про МПРП європейських держав дають комплексне вирішення вузлових колізійних проблем, що виникають у відносинах цивільничного характеру /цивільних, сімейних, трудових/, ускладнених іноземним елементом.

Закони про МПРП деяких країн /Туреччина, Угорщина, Чехо-Словаччина, Югославія/, розглядають окремо питання міжнародного цивільного процесу. При цьому регламентуються проблеми компетенції, юрисдикції; процесуальних положень іноземців; визнання та виконання іноземних рішень, інші питання судочинства щодо міжнародного цивільного процесу.

Комплексний аналіз законів про міжнародне приватне право країн Європи дав можливість узагальнити найбільш характерні тенденції розвитку законодавчої практики. Відмічено певне скорочення застосування принципу закону громадянства і щедалі ширше використання закону місця проживання або місця перебування; значне збільшення ролі принципу "автономії волі", в тому числі і за межами договірного права; захист інтересів більш "слабкої" сторони /дітей, неповнолітніх та ін./ шляхом застосування спеціальних прив'язок.

У третьому розділі "Кодифікація міжнародного приватного права в Україні" проаналізовано стан законодавства України про міжнародне приватне право і проблеми його кодифікації. Обґрунтовується доцільність прийняття Закону України "Про міжнародне приватне право" і пропонується його авторський варіант. Розбудова Української держави пов'язана з процесом створення та удосконалення законодавчої бази. Цей процес обумовлений об'єктивними обставинами і ускладнюється рядом факторів: з одного боку, після проголошення незалежності було прийнято рішення про дію на території України законів колишнього СРСР, якщо відповідні питання не врегульовані власними законами і якщо вони не протирічать національному законодавству. З другого боку правотворчий процес в Україні характеризується створенням і прийняттям великої кількості нових законодавчих актів. За таких умов виникає чимало серйозних проблем, пов'язаних з тим, що правовідносини регулюються численими, розрізненними нормами, які недостатньо ув'язані і узгоджені між собою, а іноді навіть прямо чи опосередковано протирічать одна одній. Ряд правових інститутів залишається зовсім неврегульованим.

Аналіз діючого законодавства України в галузі міжнародного приватного права проводився шляхом розгляду колізійних норм, які включені в Цивільний кодекс України, Сімейно-шлюбний кодекс, Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про заставу" та інші. На основі вивчення колізійної нормативної бази законодавства, ряду норм, що містяться в укладених Україною міжнародних угодах /Угода країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав "Про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності" та інших/, в роботі наголошується на необхідності усунення протиріч, що існують,

а також на заповненні тих правових прогалів, які властиві законодавству України.

У дисертації пропонується з урахуванням досвіду зарубіжних країн Європи підготувати і прийняти Закон про міжнародне приватне право України, який став би важливим кроком на шляху вдосконалення законодавства нашої держави. Окремий параграф присвячений викладу основного змісту запропонованого автором проекту Закону України "Про міжнародне приватне право" та коментарям. Закон складатиметься з десяти розділів, перший з яких охоплює загальні положення, що формулюють його завдання, дають визначення міжнародного приватного права, як сукупності норм, спрямованих на прийняття рішення, право якої держави повинно бути застосоване для регулювання правових відносин цивілістичного характеру /цивільні, сімейні, трудові/, ускладнених іноземним елементом. При цьому термін "приватне" підкреслює суб"ективний склад правовідносин /оскільки основними суб"ектами відносин виступають приватні особи - фізичні та юридичні/, а термін "цивілістичні" визначає характер відносин, які підлягають регулюванню /це цивільні відносини в широкому, цивілістичному розумінні, що об"єднують цивільні, сімейні та трудові/. До цього розділу включені питання щодо застосування іноземного права та встановлення його змісту. Знайшли вирішення такі загальні проблеми міжнародного приватного права, як "правова кваліфікація" та зворотне відсилання, або відсилання до права третьої держави. Окремо передбачається обмеження застосування зворотнього відсилання і відсилання до права третьої держави у випадках, коли сторони домовились про застосування іноземного закону /чим підтверджується тенденція розширення принципу "автономії волі"/.

Проект закону вказує на мотиви обмеження застосування іноземного права. Положення іноземного права не можуть використовуватись у випадках, коли їх застосування суперечило б засадам /основам/ українського правопорядку, і це веде за собою застосування закону України /застереження про публічний порядок; пропонується вживати термін "основи правопорядку", що, на думку автора, дозволить виключити вплив політико-ідеологічних факторів на застосування права/. Не може застосовуватись іноземне право, до якого відсилає колізійна норма, використана в результаті штучно створеного іноземного елемента в цілях обходу закону, яким необхідно керуватися у відповідності до суті даного правовідношення /штучна прив'язка/. У проекті підкреслюється, що суди та інші компетентні правові органи вдаються до іноземного права незалежно від того, чи застосовується у відповідній країні до аналогічних відносин українське право. Принциповим є положення про те, що у випадках, коли використанню підлягає право країни, в якій діє декілька правових систем, питання про право, яке повинно бути застосованим, вирішується у відповідності до закону цієї країни.

Розділ II Закону присвячений суб'єктам міжнародного приватного права. Передбачається визначення правоздатності і дієздатності фізичних осіб за особистим законом, що розглядається як закон громадянства. Хоча для окремих випадків допускається визначення особистого закону як закону місця проживання або місця перебування. Визначення особи недієздатною, безвісно відсутньою, померлою регулюється особистим законом. Передбачається також регулювання правоздатності іноземних юридичних осіб та вирішення колізійних питань, коли суб'єктом правовідносин у виключних випадках є держава.

У третьому розділі розглядаються проблеми права власності та інших речових прав у МПРП. Закріплюється принцип застосування закону країни місця знаходження майна. Регулюється виникнення та припинення права власності, а спеціальні колізійні правила регулюють право власності на транспортні засоби, на майно, що знаходиться в дорозі, право власності на особисті речі пасажира, питання примусового переходу права власності на майно набувальної давності. Окремо вказується на колізійні правила щодо права власності на майно, яке є предметом угоди, та на заставлене майно.

У розділі ІУ проекту закону знайшли місце проблеми зобов'язального права в МПРП. Головним тут є положення про те, що у відношенні договорів застосовується право, вибране сторонами при укладанні договору /принцип "автономії волі"/. Детально регулюються колізійні правила, що повинні застосовуватися у відношенні окремих видів договорів при відсутності згоди сторін. Пропонується регулювання зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди шляхом застосування закону країни, де мала місце дія чи інша обставина, яка послужила причиною негативних наслідків /спричинила шкоду/. Передбачено регулювання колізійних проблем інших позадоговірних зобов'язань.

Колізійних правил спадкового права стосується У-ий розділ закону. Відносини по спадкоємству пропонується розглядати у відповідності до особистого закону спадкодавця на момент смерті. Тут же регулюється здатність особи складати та скасовувати заповіт, форма заповіту та акту його скасування.

Самостійний УІ розділ присвячений колізійним проблемам міжнародного сімейного права. Визначаються умови складання шлюбу, заключення шлюбу в зарубіжних органах України, укладання шлюбу іноземними громадянами в Україні, розірвання шлюбу,

особисті та майнові відносини подружжя, встановлення та оскарження батьківства, усиновлення, правовідносини між батьками і дітьми, утримання родичів, опіка і піклування. При вирішенні колізійних проблем сімейного права перевага віддається особистому закону учасників правовідносин, передбачаються спеціальні норми, покликані захищати інтереси більш "слабої сторони".

У розділі УП містяться колізійні норми трудового права. Передбачається вибір права сторонами трудових відносин, спеціально розглядається закон, що повинен регулювати трудові відносини з іноземним елементом, трудові відносини, що виникають в результаті призначення або конкурсу та ін. При цьому робиться спроба познати при вирішенні цих проблем принцип "автономії волі", принцип найбільш тісного зв'язку /в даному випадку - закон місця виконання роботи/, принцип застосування права, що повніше захищає інтереси працівника.

Розділ УШ - "Колізійне регулювання захисту права інтелектуальної власності" - розглядає проблеми авторського права, права на винахід та охорону промислової власності.

В дев'ятому розділі проекту містяться норми міжнародного цивільного процесу. Розглядаються питання цивільних процесуальних прав іноземних фізичних та юридичних осіб, осіб без громадянства, або осіб з декількома громадянствами, процесуальна правосдатність іноземців, компетенція українських судів, підсудність, договірна підсудність, судові доручення, визнання документів, виданих громадянам іноземних держав, визнання і виконання рішень іноземних судів та інших компетентних органів.

Заключні положення подані в Х розділі проекту закону, які визначають застосування до приватних відносин цивілістичного

характеру, ускладнених іноземним елементом, поряд з пропонованим законом положень інших законів України, що містять відповідні норми. Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, передбачаються інші правила, ніж ті, що містяться в Законі про МПрП, то застосовуються правила міжнародного договору.

Таким чином, пропонується проект закону є цілісним, комплексним за характером нормативним актом, який створить необхідну правову базу для регулювання приватних відносин цивільного характеру, ускладнених іноземним елементом.

У заключній частині дисертації та висновках сформульовано основні підсумки дослідження, викладено ряд пропозицій та рекомендацій наукового та практичного характеру. Головним підсумком проведеного дослідження є наукове осмислення сучасної доктрини міжнародного приватного права, з'ясування його місця і значення в правовій системі, обґрунтування суті і принципів кодифікаційних робіт у галузі МПрП.

Серед найсуттєвіших висновків, що мають науково-практичне значення, пріоритетними є положення, по-перше, про те, що міжнародне приватне право це галузь внутрішньодержавного права, яке регулює приватні відносини цивільного характеру з участю іноземного елемента. По-друге, основу міжнародного приватного права складає колізійний метод, покликаний забезпечити оптимальне регулювання конкретних відносин цивільного характеру. По-третє, важливим засобом удосконалення законодавства в сфері міжнародного приватного права виступає його кодифікація, в першу чергу внутрішньодержавних колізійних норм з урахуванням міжнародно-правових колізійних норм.

Науковий аналіз сучасного етапу розвитку доктрин міжнародного приватного права, удосконалення законодавства і кодифіка-

ції в країнах Європи дозволив виокремити три основних підходи до законодавчого процесу в цій сфері: а/ включення колізійних норм у галузеві нормативні акти /найчастіше в цивільні, сімейно-шлюбні кодекси та інші законодавчі акти/; б/ створення комплексних нормативних актів, що містять норми міжнародного приватного права і регулюють весь його інститут або частину; в/ прийняття єдиних цілісних законів, що регулюють відносини в координатах МПрП, що є, на думку автора, найбільш прогресивним і перспективним напрямом удосконалення законодавства.

Порівняльно-правовий аналіз законів про міжнародне приватне право, прийнятих у ряді країн Європи, послужив основою для обґрунтування практичних рекомендацій, найважливішою в яких є авторський варіант проекту Закону України про міжнародне приватне право, як синтез європейського досвіду кодифікаційних робіт і національних правничих традицій.

Таким чином, розробка і прийняття Закону України "Про міжнародне приватне право" на основі проведених наукових досліджень і широких кодифікаційних робіт у цій галузі могли б стати важливим етапом і складовою частиною правової реформи в Україні, вдосконалення всього законодавства. Закон забезпечить комплексне регулювання колізійних проблем, що дедалі частіше виникають у приватних відносинах цивілістичного характеру, ускладнених іноземним елементом, а це відбиває сучасні світові тенденції розвитку МПрП, відповідає реаліям розбудови української держави, її входження у світове співтовариство. Робота над законом стала б стимулом активізації наукових досліджень у галузі міжнародного приватного права, підготовки фахівців відповідного профілю, розширення міжнародного співробітництва України.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені в публікаціях:

КИСИЛЬ В. И., КАЛАКУРА В. Я. Некоторые аспекты кодификации международного частного права в зарубежных социалистических государствах.— Вести. Киев. ун-та. Международные отношения и международное право.— К., 1986.— Вып. 23.— С. 44—49.

КАЛАКУРА В. Я. Кодификация международного частного права в зарубежных социалистических странах.— Сб. Проблемы правоведения.— К., 1988.— Вып. 50. 50— С. 79—83.

КАЛАКУРА В. Я. Развитие доктрины международного частного права в странах Восточной Европы.— К., 1990.— Депонир. в ИНИОН АН СССР (1 др. арк.).

КАЛАКУРА В. Я. О роли международного частного права в условиях рыночной экономики.— В кн.: Ринок і проблеми гуманітарної підготовки економічних кадрів у вищій школі— К., 1992.— С. 173—174.

КАЛАКУРА В. Я. Удосконалення законодавства України в галузі міжнародного приватного права.— К, 1993.— 24 с.— Деп. в ДНТБ України.— № 986—Ук 93.

AB 28878

AB 28.878